

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.21.003.15308

Aneta Stawiszyńska
(Łódź, badaczka niezależna)
dr, anetas83@wp.pl
ORCID iD: 0000-0002-1103-1043

Życie i działalność Ludwika i Heleny Stolarzewiczów na tle życia literackiego i naukowego Łodzi w okresie międzywojennym

Ludwik i Helena z domu Stawarska Stolarzewiczowie, choć nie byli rodowitymi łodzianami, z pewnością mieli duży wpływ na kulturę literacką oraz życie umysłowe międzywojennej Łodzi. Dziś ich działalność pozostaje w większym stopniu zapomniana, a niniejszy artykuł jest próbą przypomnienia obu postaci i ich dorobku. Aby w pełni zrozumieć ten dorobek, należy prześledzić wcześniejsze życie obojga Stolarzewiczów i ich pracę zawodową, zanim zawitali do polskiego Manchesteru.

Ludwik Stolarzewicz przyszedł na świat w 1890 r.¹ w Krakowie, jako syn krawca Antoniego i Marii z domu Wójtowicz². W latach 1902–1910 uczęszczał do tamtejszego Gimnazjum św. Jacka, a po uzyskaniu matury przez rok studiował na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: UJ). Następnie podjął studia polonistyczne na Wydziale Filologicznym UJ, które ukończył w 1914 r. Po opuszczeniu murów uczelni początkowo odbywał praktyki nauczycielskie w krakowskim Gimnazjum św. Anny (Nowodworskiego), ucząc języka polskiego³. W latach 1915–1920 pracował jako nauczyciel języka polskiego oraz łaciny w Gimnazjum św. Jacka, którego był absolwentem⁴.

¹ Niektóre z opracowań podają rok 1891 lub 1892. Zob. S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 701; P. Grzegorzczak, *Twórcy i badacze kultury zmarli w latach 1956–1967*, cz. 1, Warszawa 1986, s. 217–218; K.T. Witczak, *Stolarzewicz Ludwik (1891–1960)*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 3, pod red. J. Starnawskiego, Łódź 2000, s. 362–364.

² M. Wójcik, *Stolarzewicz Ludwik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, pod red. A. Romanowskiego, z. 180, Kraków 2006, s. 71–73.

³ *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1916*, Kraków 1916, s. 20.

⁴ *Sprawozdanie kierownika C.K. Filii Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1916/1917*, Kraków 1917, s. 8.

Równoległe z pracą pedagogiczną kontynuował badania naukowe i stawił pierwsze kroki na niwie literatury. W 1916 r. otrzymał tytuł dr. filozofii na UJ za pracę pt. „Pojęcia Orzechowskiego dotyczące Polaka i Polski”⁵. W tym samym roku zadebiutował jako publicysta na łamach pisma „Sodalis Marianus”, artykułem *Godzinki o Najświętszej Marii Pannie*. Współpraca ze wspomnianym pismem trwała około roku⁶. W tym czasie działał w tamtejszym oddziale Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego⁷.

W 1920 r. poślubił Helenę Zofię Antoninę Stawarską, urodzoną w 1895 r. w Krakowie⁸, nazywaną potocznie w środowisku rodzinnym Haliną⁹. Helena Stawarska była córką prezesa Sądu Antoniego Stawarskiego oraz Romany Lewickiej. Jej bratem był Adam Stawarski (1896 Jasło – 1942 Auschwitz), prokurator, a także filozof i krytyk literacki¹⁰. W 1920 r. Stawarska-Stolarzewiczowa obroniła doktorat napisany na Wydziale Filozoficznym UJ pod kierownictwem prof. Ignacego Chrzanowskiego¹¹. Podobnie jak jej małżonek, Helena przejawiała talenty literackie. H. Stolarzewiczowa często pisywała pod panińskim nazwiskiem bądź pod pseudonimem „Halina St”.

W 1920 r. L. Stolarzewicz zgłosił się do wojska, by wziąć udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a po jej zakończeniu na długie lata opuścił Kraków.

Na początku lat 20. Stolarzewiczowie zamieszkali w Chełmnie, gdzie Ludwik podjął pracę nauczyciela w tamtejszym Gimnazjum Męskim. We wspomnianej placówce pełnił funkcję zawiadowcy biblioteki oraz prowadził Koło Literacko-Naukowe im. Tomasza Zana¹². Angażował się w życie tamtejszej społeczności nauczycielskiej – był m.in. sekretarzem Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych¹³.

⁵ T. Ulewicz, *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w UJ. Zarys monograficzny*, Kraków 1966, s. 284.

⁶ M. Jasińska-Wojtkowska, *Horyzonty literackiego sacrum*, Lublin 2003, s. 68; *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biograficzny*, t. 8, Ste-V, pod red. J. Czachowskiej i A. Szałagan, Warszawa 2003, s. 51–54.

⁷ „Orli Lot” z 1 lipca 1920 r., nr 5, s. 50.

⁸ Z. Danek, *Łódzkie przekłady poematu Lukrecjusza „De rerum natura”*, [w:] *Collectanea Philologica VII. Tradycje filologii klasycznej w regionie łódzkim*, pod red. J. Czerwińskiej, Z. Danka, J. Rybowskiej, Łódź 2003, s. 41.

⁹ H. ze Stawarskich Stolarzewiczowa zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym używała imienia „Halina”. Zob.: Z. Danek, K.T. Witczak, *Stolarzewiczowa Helena (1895–1974)*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 5, pod red. J. Starnawskiego, Łódź 2002, s. 283.

¹⁰ J. Dębski, *Sędziowie polscy więźniowie w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2017, Dodatek do nr 3, s. 53.

¹¹ Z. Danek, K.T. Witczak, *Stolarzewiczowa Helena...*, s. 283–284.

¹² *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chełmnie za rok szkolny 1918/1919 oraz 1919/1920, 1920/1921, 1921/1922, 1922/1923, 1923/1924, 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927, 1927/1928, 1928/1929*, Chełmno 1929, s. 12, 13, 15.

¹³ „Przegląd Pedagogiczny” 1921, r. 40, z. 1, s. 54.

Równie dużo uwagi przykładał do pracy naukowej i publicystycznej. W 1921 r. ukazała się krótka monografia jego autorstwa zatytułowana *Chełmno*, będąca pierwszym przewodnikiem po miejscowości¹⁴. W tym czasie pisywał do prasy (m.in. „Gościa Niedzielnego”) artykuły poświęcone kwestiom historycznym i religijnym¹⁵. W okresie pracy w Chełmnie brał udział w tworzeniu „Przewodnika Bibliograficznego” (1920–1922)¹⁶. L. Stolarzewicz publikował artykuły poświęcone krajoznawstwu na łamach prasy fachowej, m.in. „Orlego Lotu”¹⁷.

Nieco mniej wiadomo o poczynaniach jego żony z okresu, gdy rodzina mieszkała w Chełmnie. Wiadomo jedynie, że H. Stolarzewiczowa uczyła w tamtejszym gimnazjum. Zapewne oddawała się też twórczości literackiej. W 1921 r. patriotyczny wiersz H. Stolarzewiczowej „Górnemu Śląskowi”, poświęcony tematyce plebiscytu, był przedrukowywany przez liczne pisma na terenie całego kraju¹⁸.

Stolarzewiczowie opuścili Chełmno ok. 1922 r. i kolejne lata spędzili w Wilnie, gdzie Ludwik podjął pracę nauczyciela języka polskiego w tamtejszych gimnazjach, m.in. Państwowym Gimnazjum im. Joachima Lelewela (1922 r.)¹⁹.

Oprócz pracy pedagogicznej L. Stolarzewicz oddawał się pasjom literackim i bibliofilskim – badał miejscową prasę, a także publikował na łamach lokalnych pism i czasopism²⁰: „Kwartalnika Teologicznego Wileńskiego”²¹, „Kresów” czy „Dziennika Wileńskiego”, na łamach którego zamieszczał recenzje książek²².

¹⁴ „Dziennik Bydgoski” z 14 lipca 1935 r., nr 160, s. 10; L. Stolarzewicz, *Chełmno*, Chełmno 1921.

¹⁵ „Gość Niedzielny” z 1921, r. 35, nr 44, s. 172.

¹⁶ *Bibliografia Biblijofilstwa i biblijografii polskiej*, T. IV za lata 1921–1922, zestawiał W.T. Wisłocki, Kraków 1924, s. 27.

¹⁷ „Orli Lot” z 1922 r., nr 1, bez daty dziennej, s. 200.

¹⁸ „Głos Wielkopolanek” z 5 czerwca 1921 r., nr 23, s. 10; „Gwiazda” z 5 czerwca 1921 r., nr 23, s. 10; „Praca” z 24 stycznia 1921 r., nr 23, s. 8.

¹⁹ L. Kaltenbergh, *Ułamki stłuczonego lustra: dzieciństwo na Kresach, tamten Lwów*, Warszawa 1991, s. 35; A. Kempa, *W atmosferze skandalu*, „Odgłosy” z 3 listopada 1991 r., nr 24, s. 11.

²⁰ Niechętny L. Stolarzewiczowi dziennikarz wspominał, że na łamach „Dziennika Wileńskiego” zamieszczał „napuszone artykuły z dziedziny literatury i pedagogiki”. Zob.: „Przegląd Wileński” z 14 lutego 1925 r., nr 3, s. 5.

²¹ Warto wspomnieć w tym miejscu o *Spisie czasopism kościelnych (religijnych i teologicznych) w Polsce po rok 1923* zamieszczonym we wspomnianym periodyku. Zob.: C. Lechicki, *Polskie czasopisma katolickie w latach 1833–1914*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983, t. 22, z. 1, s. 42; J. Zajac, *Czasopiśmiennictwo kościelnej prowincji wileńskiej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019, s. 25; A. Ziolkowski, *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923–1926: (studium historyczno-teologiczne)*, „Studia Teologiczne” 1986, t. 4, s. 148, 155.

²² „Kresy” 1923, nr 3, s. 7; „Przegląd Wydawnictw Książnicy-Atlasu” z listopada 1924 r., nr 9, s. 226, 242; P. Sierżęga, *Z dziejów czasopiśmiennictwa okresu międzywojennego*. „Ateneum Wileńskie” 1923–1939, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 2020, t. 23, z. 3, s. 75.

W okresie pobytu w Wilnie rozpoczął opracowywanie bibliografii poświęconych literaturze oraz prasie polskiej. W tym czasie, czyli w 1924 r., opublikował na łamach „Kwartalnika Teologicznego” ceniony tekst pt. *Spis czasopism kościelnych (religijnych i teologicznych)*²³. Spod jego pióra wyszła wtenczas m.in. bibliografia prac Adama Mickiewicza (*Bibliografia Mickiewiczowska*, Wilno 1924), która jednak ze względu na liczne braki spotkała się z ostrą krytyką ze strony znawców tematu²⁴. Z podobnymi reakcjami spotkała się opracowana przez L. Stolarzewicza bibliografia twórczości Zygmunta Krasińskiego (*Bibliografia o Krasińskim*, Wilno 1924)²⁵.

L. Stolarzewicz angażował się w liczne przedsięwzięcia o charakterze społecznym na terenie Wilna. Był m.in. członkiem Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego²⁶. Wspierał działalność „Sokoła”, pracował w zarządzie tamtejszego gniazda, a także był autorem kilku publikacji na temat tejże organizacji²⁷.

Natomiast Helena w latach 1920–1925 pracowała w Państwowym Gimnazjum im. Elizy Orzeszkowej w Wilnie, gdzie uczyła języka polskiego oraz łaciny²⁸.

Małżeństwo Stolarzewiczów zamieszkiwało w Wilnie do 1925 r., tam też w 1924 r. przyszedł na świat ich syn Juliusz, który otrzymał imię na cześć Juliusza Słowackiego. Po latach został inżynierem rolnictwa²⁹.

Pobyt rodziny w Wilnie zakończył się w związku z oskarżeniami L. Stolarzewicza o kradzież i sprzedaż w Krakowie cennych pozycji ze zbiorów

²³ L. Stolarzewicz, *Spis...*; A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 463.

²⁴ Szerzej: „Myśl Narodowa” 1925, r. 5, nr 45, s. 9; J. Dunin, *Moja Łódź pełna książek – o kulturze książki ze źródeł i wspomnień*, Łódź 2002, s. 23; P. Grzegorzczak, *Aleksander Semkowicz (1885–1954)*, „Pamiętnik Literacki” 1962, t. 53, s. 104; A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11; P. Kon, *Przekłady mickiewiczowskie w literaturze hebrajskiej i żydowskiej. Mickiewicz w języku karaimskim*, Wilno 1927, s. 3, 17; Z. Przychodniak, *Jak powstała Korbutowa bibliografia Adama Mickiewicza?*, „Biblioteka” 2017, t. 21, s. 186; A. Semkowicz, „Bibliografia Mickiewiczowska” L. Stolarzewicz, Wilno 1924 [recenzja], „Pamiętnik Literacki” 1924/1925, t. 21, z. 1–4, s. 461–474; S. Skwarczyńska, *W kręgu wielkich romantyków polskich*, Łódź 1966, s. 170; J. Starnawski, *W świecie olbrzymów. Studia o twórczości i recepcji czterech wielkich romantyków*, Przemyśl 1998, s. 36.

²⁵ *Bibliografia. Poradnik metodyki bibliograficznej dla autorów bibliografii specjalnych*, praca zbiorowa pod red. H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowski i H. Sawoniaka, Warszawa 1960, s. 261–262; Z. Sudolski, *Korespondencja Zygmunta Krasińskiego. Studium monograficzne*, Warszawa 1968, s. 135.

²⁶ B. Sordyłowa, *Słownik polskich towarzystw naukowych T. II. Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 3, Poznań 2001, s. 477.

²⁷ L. Stolarzewicz opracował „Gniazdo Wileńskiego Sokolstwa 8–9 czerwca 1924 r.”, „Przegląd Bibliograficzny” 1924, nr 14, s. 9.

²⁸ Z. Danek, *Łódzkie przekłady...*, s. 41; E. Sławińska-Zakościelna, *Gimnazjum Elizy Orzeszkowej w Wilnie 1915–1939*, Londyn 1987, s. 24.

²⁹ Z. Danek, *Łódzkie przekłady...*, s. 41.

Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego im. Stefana Batorego³⁰. Sprawa ta przyczyniła się prawdopodobnie do usunięcia go z funkcji nauczyciela w wileńskim gimnazjum, a także była mu wielokrotnie wypominana w późniejszych latach³¹.

Po opuszczeniu Wilna rodzina Stolarzewiczów przybyła w 1925 r. do Łodzi³² i zamieszkała przy ul. Radwańskiej 70³³. Podobnie jak w Chełmnie i Wilnie L. Stolarzewicz podjął tu pracę nauczyciela. Uczył m.in. w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim Janiny Czapczyńskiej oraz Żeńskim Gimnazjum Humanistycznym im. E. Orzeszkowej, gdzie dodatkowo w latach 1929–1930 współtworzył pismo „Mamy Głos”; pełnił w nim funkcję redaktora odpowiedzialnego³⁴. Stolarzewicz był także zatrudniony w Gimnazjum Humanistycznym K. Tomaszewskiego oraz Państwowej Szkole Włókienniczej³⁵.

Oprócz pracy pedagogicznej L. Stolarzewicz systematycznie zajmował się tworzeniem literatury – pisywał artykuły, powieści, obrazki sceniczne, dramaty. Publikował w tym czasie pod pseudonimami: A. Galiński, Elski, Jan Barta, Ludwik Rozłucki i Stefan Hincza³⁶.

Ważną tematyką jego twórczości były wątki patriotyczne. Niewątpliwie najczęstszym ich motywem była postać Marszałka Józefa Piłsudskiego. W 1928 r. pod pseudonimem Stefan Hincza, nakładem Księgarni Ludwika Fiszera wydał m.in. poświęconą mu pracę pt. *Pierwszy żołnierz Odrodzonej Polski*³⁷. Tematyka dotycząca Marszałka pojawiała się w jego twórczości dość często – były to zazwyczaj publikacje o prostej formie, kierowane do szerokiego grona odbiorców³⁸. Niektóre z nich były tworzone specjalnie z my-

³⁰ „Lwów i Wilno” z 26 grudnia 1948 r., nr 98, s. 3; „Robotnik” z 26 listopada 1935 r., nr 6442, s. 3.

³¹ „Przegląd Wileński” z 14 lutego 1925 r., nr 3, s. 5.

³² Warto zauważyć, że do miasta przybyło też kilku innych znawców literatury m.in. Przemysław Smolik. Zob.: S. Skwarczyńska, *W orbicie literatury, teatru, kultury naukowej*, Warszawa 1985, s. 230.

³³ *Księga adresowa miasta Łodzi i woj. łódzkiego z informatorem miasta stołecznego Warszawy, woj. krakowskiego, woj. kieleckiego, woj. lwowskiego, woj. poznańskiego, woj. pomorskiego z miastem Gdynią i woj. śląskim rocznik 1937/1939*, cz. 3, Łódź 1937, s. 399.

³⁴ „Mamy Głos” z 1929 r., nr 2, bez daty dziennej, s. 2.

³⁵ „Dziennik Łódzki” z 20 grudnia 1931 r., nr 94, s. 1; „Express Wieczorny Ilustrowany” z 27 czerwca 1929 r., nr 177, s. 5; „Ilustrowana Republika” z 2 czerwca 1933 r., nr 153, s. 8; J.H. Wiśniewski, *50 lat Szkoły Włókienniczej*, „Odgłosy” z 14 grudnia 1969 r., nr 50, s. 7.

³⁶ E. Jankowski, *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w.–1970*, Warszawa 1995, s. 487.

³⁷ A. Kempa określił utwór jako „bałamutne studium o Piłsudskim”. Zob.: *Idea i czyn Józefa Piłsudskiego*, pod red. W. Sieroszewskiego, Warszawa 1934, s. 251, 265; *Józef Piłsudski. Przyczynek bibliograficzny*, opr. F. Sedlaczek, Lwów 1935, s. 12; A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11.

³⁸ H. Hein-Kirchner, *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Warszawa 2008, s. 114; E. Kaszuba, *System propagandy państwowej obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1939*, Warszawa 2004, s. 185, 186, 191, 193; Z. Stefanowski, J. Tazbir, *Życiorysy hi-*

ślą o konkretnych wydarzeniach związanych z kultem Marszałka, np. obchodem jego imienin³⁹. Postać Piłsudskiego we wspomnianych utworach była jednak ukazywana w sposób zupełnie bezkrytyczny, co nie przysparzało autorowi sympatii wśród części czytelników niepopierającej rządów sanacji⁴⁰. W 1937 r. opublikował pozycję *Włodarze Rzeczypospolitej Polskiej: Ignacy Mościcki: człowiek – uczonec*⁴¹. W następnym roku wydał publikację pt. 1918–1938, *Dwudziestolecie Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej: Materiały – Fakty – Cyfry – Wiersze na dzień 11 listopada*. (Warszawa 1938).

L. Stolarzewicz przygotował różne antologie poezji oraz tekstów pomocnych w organizowaniu szkolnych obchodów świąt państwowych: *Jak obchodzić rocznice powstania styczniowego w szkole i w stowarzyszeniach – poradnik dla nauczycieli i dla urzędujących uroczystości rocznicy styczniowej* (1934, ps. Gałiński), *Czcijmy rocznicę. Obchód sceniczny w dwóch odstępach, z życia młodzieży na dzień 3-ci Maja* (Łódź 1935) czy *Dzień 11 listopada, święto państwowe Rzeczypospolitej Polskiej. Przewodnik dla nauczycieli i dla urzędujących obchody* (1936)⁴².

Pisywał też i wydał własne propagandowe i patriotyczne obrazki sceniczne⁴³. Tematyka wielu z nich dotyczyła harcerstwa np. *Nasza trójka w la-*

storyczne, literatura i legenda, Warszawa 1989, s. 307; J. Wąsowicz, *Kazanie biskupa Wojciecha Okoniewskiego podczas obchodów Święta Morza w Gdyni 29 VI 1935 r.*, „Zeszyty Gdyńskie” nr 7, pod red. M. Gawrona i H. Głogowskiej, Gdynia 2012, s. 76; J. Załęczny, *Od dowódcy legionów po budowniczego państwa polskiego – opracowania naukowe* (W. Sieroszewski, Józef Piłsudski, Lwów 1938), „Niepodległość i Pamięć” 2017, t. 24, z. 3, s. 389; J.A. Żurawski, *Józef Piłsudski w bibliofilstwie*, [w:] *Józef Piłsudski. Niepodległość. Dziedzictwo. Pamięć*, pod red. T. Skoczka i J. Załęczny, Warszawa 2019, s. 198–199.

³⁹ Przykładem mógł być *Na placówce. Obrazek sceniczny w jednej odstępnie z czasów walk legionowych na Wołyniu (obrazek sceniczny przeznaczony dla młodzieży męskiej. Na dzień 19 marca)*, Łódź 1935. Zob.: *Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1935, s. 200.

⁴⁰ R. Kasprzycki, *Rozczarowania i animozje polskich kombatantów w latach 30. XX wieku*, „Studia Historyczne” 2017, r. 40, z. 4, s. 48; E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010, s. 514.

⁴¹ H. Lichočka, *Ignacy Mościcki – badacz praktycyzyczny*, „Analecta” 2009, r. 9, s. 182–183.

⁴² K. Buczek, *Nie łzawe wspomnienia dawnych bojów, ale realna nauka z przeszłości. O świętowaniu rocznicy niepodległości w szkołach II Rzeczypospolitej refleksji kilka*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2018, r. 63, nr 4, s. 63, 69; E. Kaszuba, *Rocznice historyczne – symbole wspólnoty Drugiej Rzeczypospolitej w przekazie Polskiego Radia 1926–1939*, [w:] *Metamorfozy społeczne*, t. 4: *Kultura i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, pod red. W. Mędrzeckiego i A. Zawiszewskiej, Warszawa 2012, s. 152; J. Ladorucki, *Wzniosłe, piękne i polskie – o poszukiwaniach stylu narodowego w masowych wydaniach tomików poezji w II RP*, „Kultura Popularna” 2016, t. 47, nr 1, s. 125, 126; P. Kotlarz, *Teatr szkolny w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Koncepcje, działalność, znaczenie*, Gdańsk 2018, s. 233, 239.

⁴³ *W gronie dziewcząt* (1935), *I my dziewczęta wojować będziemy* (1935), *Czuj Polskę. Obrazek sceniczny w 2 odstępach z życia młodzieży* (Łódź 1934), *Między peowiaczkami. Obrazek sceniczny z życia młodzieży szkolnej* (1935), *Na placówce obrazek sceniczny w 2 aktach* (1935). Zob.: L. Eustachiewicz, *Między współczesnością a historią*, Warszawa 1973, s. 295; A.M. Krajewska, *Niepodległościowe legendy w międzywojennej literaturze młodzieżowej*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 8–9, s. 39.

sach Beskidu. Powieść z niedawnej przeszłości (Łódź 1934), *My, zuchy harcerze* (1935, jako A. Galiński)⁴⁴. W latach 30. stworzył kilka sztuk i obrazków scenicznych, głównie o tematyce patriotycznej: *W gronie dziewcząt* (1935), *I my dziewczęta wojować będziemy* (1935). W 1938 r. wydał komedię – jednoaktówkę *Jestem poetą*⁴⁵. W swojej twórczości literackiej poruszał kwestie kultury ludowej⁴⁶.

Pomimo stosunkowo krótkiego pobytu w Łodzi zarówno L. Stolarzewicz, jak i jego żona dość szybko stali się znanymi postaciami w tutejszym środowisku kulturalnym. Zwłaszcza Ludwik, który w swoich publikacjach często snuł refleksje dotyczące kultury miasta, bowiem nie robiło ono na nim korzystnego wrażenia w tej materii „[...] jednostki o szerszych porywach nie osiedlały się w mieście materializmu, dymu i kominów” – pisał⁴⁷.

W maju 1937 r. znalazł się w Łódzkim Klubie Literackim, grupującym łódzkich literatów, m.in. Krystynę Chruścielską, Antoniego Kasprowicza i Mariana Piechała. Grupa współpracowała z łódzką rozgłośnią Polskiego Radia, a także zamierzała wydawać własne pismo⁴⁸. Plan ten wkrótce został zrealizowany i L. Stolarzewicz w 1938 r. redagował efemeryczne pismo „Kultura Łodzi”. Wśród twórców periodyku byli m.in. plastyk Karol Hiller, poeta Marian Piechal czy bibliotekarz Jan Augustyniak⁴⁹. Sam L. Stolarzewicz zamieszczał w nim teksty poświęcone literaturze łódzkiej. W jednym z nich, zatytułowanym *Łódź literacka*, czytamy: „[...] Nie ma miejsca w Łodzi dla doktrynerskiej awangardy. Zbyt silny ich związek z życiem. Trudno też wcielić łodzian w ramy jakiejś grupy poetyckiej. Najwięksi z nich [poetów łódzkich – A.S.] kroczą luzem, szukają własnych dróg [...]”⁵⁰. L. Stolarzewicz na łamach pisma zamieścił opowiadanie *Pragnę wiedzy*⁵¹ oraz artykuł poświęcony poecie, Kazimierzowi Sowińskiemu⁵².

Niezmiennie prowadził badania nad literaturą polską. Był autorem kilku opracowań z zakresu literatury polskiej (np. *Powieść liryczna: Przybyszewski, Żeromski, Daniłowski, Strug: literatura, rozbiory, charakterystyki, treść ideowa*,

⁴⁴ M. Bizan, *Kołowrotek wspomnień*, „Ziemia Michałowska” 2010, nr 4, s. 14.

⁴⁵ A. Jazdon, *Wielkopolskie serie wydawnicze do 1945 roku*, Poznań 1997, s. 12.

⁴⁶ R. Górski, J. Krzyżanowski, *Ludność dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, Poznań 1973, s. 106.

⁴⁷ T. Błażejowski, *Z dziejów łódzkiego środowiska pisarskiego*, „Odgłosy” z 4 stycznia 1981 r., nr 1, s. 1.

⁴⁸ „Okolice Poetów” 1937, nr 8/9, s. 39; E. Pleszkun-Olejniczakowa, K. Szklarek, *Radio Łódź – od 1930 roku po dziś. Między tradycją a współczesnością*, „Kronika miasta Łodzi” 2016, nr 3, s. 60.

⁴⁹ „Kultura” 1938, nr 15, s. 6; A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11; M. Szczuka, *Czasopisma społeczno-kulturalne Łodzi międzywojennej (1918–1939)*, Łódź 1983, s. 13.

⁵⁰ „Kultura Łodzi” 1938, nr 1, s. 10–13.

⁵¹ „Kultura Łodzi” 1938, nr 2–3, s. 16–17.

⁵² Tamże, nr 4, s. 8.

Łódź 1930; *Powieść epicko-realistyczna: Tetmajer, Orkan, Sieroszewski, Reymont, Berent: literatura, rozbiory, charakterystyki, treść ideowa*, Łódź 1930).

W 1931 r. wydał pod pseudonimem Adam Galiński opracowanie *Poezja Polski odrodzonej. Obraz twórczości poetyckiej w dobie współczesnej*. Publikacja ukazała się nakładem księgarni K. Neumillera. Znalazły się w niej przekłady poetów zagranicznych, m.in. Walta Whitmana, Włodzimierza Majakowskiego czy Walerego Briusowa. Publikacja zawierała wiersze łódzkich twórców, m.in. rodzeństwa Tuwimów, K. Sowińskiego czy Grzegorza Timofiejewa. Antologia zdobyła pewną popularność i była szeroko komentowana przez środowisko literackie⁵³. Nie wszystkim odpowiadał jednak dobór poezji i sposób jej przygotowania. Literat Edward Kozikowski stwierdził, że wspomniana pozycja została „opracowana wyjątkowo niestarannie”⁵⁴.

W 1935 r. na rynku księgarskim pojawiła się bodajże najbardziej znana i czytana do dziś pozycja autorstwa L. Stolarzewicza, *Literatura Łodzi w ciągu jej istnienia. Szkic literacki i antologia*⁵⁵. Książka opisywała nie tylko literaturę, lecz także czasopiśmiennictwo łódzkie⁵⁶. Publikacja ukazała się nakładem firmy Charlotty Seipelt w wydawanym od 1934 r. cyklu „Biblioteki Wiedzy o Łodzi” i podobnie jak pozostałe pozycje⁵⁷ nie cieszyła się zbyt wielkim zainteresowaniem łódzkich czytelników⁵⁸.

Monografia autorstwa Stolarzewicza okazała się w praktyce pozycją bardzo kontrowersyjną i spotkała się z mieszanymi opiniami znawców tematu⁵⁹. W czerwcu 1935 r. na łamach „Ilustrowanej Republiki” czytamy:

⁵³ T. Kłak, *Stolik Tadeusza Peipera” o strategiach awangardy*, Kraków 1993, s. 153; tenże, *Uczeń i mistrz. O listach Jana Szczepańskiego do Juliana Przybosa*, [w:] *Przestrzenie kultury i literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Krystynie Heskiej-Kwaśniewicz na pięćdziesięciolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, pod red. E. Gondek, I. Sochy i współudz. B. Pytlos, Katowice 2012, s. 101; J.B. Ożóg, *Mój autentyzm*, Kraków 1975, s. 114.

⁵⁴ E. Kozikowski, *Od Prusa do Gojawiczyńskiej*, Warszawa 1969, s. 277.

⁵⁵ A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11.

⁵⁶ W. Kaszubina, *Specyfika początków czasopiśmiennictwa polskiego w Łodzi (1863–1914)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1969, t. 8, nr 1, s. 46.

⁵⁷ W tymże cyklu ukazały się publikacje autorstwa Eugeniusza Ajnenkiela, Mieczysława Hertza, Stanisława Rachalewskiego, Aleksego Rzewskiego oraz Adama Stebelskiego. Zob.: J. Fiszbak, *Miejsca bez pamięci. Wpływ zakłóceń transmisji międzypokoleniowej na wiedzę o przeszłości Łodzi (rekonstrans badawczy)*, Łódź 2017, s. 298; J. Krakowiak, *Od Fiszera do „Pegaza”. 123 lata łódzkiej księgarni. Księgarnie łódzkie okresu międzywojennego*, Łódź 2005, s. 43.

⁵⁸ A. Krawczyk, *Książka ponad podziałami*, Warszawa 2007, s. 312; M. Rzadkowolska, *Obecność spółdzielni wydawniczej „Czytelnik” w Łodzi (styczeń–lipiec 1945)*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Librorum” 2014, t. 19, nr 2, s. 61; też, *Wydawcy książek w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2013, s. 8.

⁵⁹ Szerzej: M. Czechowski, *Zapoznany poeta*, „Odgłosy” z 22 kwietnia 1979 r., nr 16, s. 8; K. Frejdllich, *Wziąć zadek w garść*, „Odgłosy” z 29 maja 1977 r., nr 22, s. 2; Z. Skwarczyński, *O poemnik Reymonta?*, „Odgłosy” z 26 lutego 1967 r., nr 8, s. 7; *O tradycjach literackich i kulturalnych w Łodzi*, „Odgłosy” z 1 października 1967 r., nr 39, s. 2–3; B. Stelmaszczyk-Świontek, *Wstęp*, [w:]

[...] Autor, zresztą, sam przyznaje, że nie rości sobie pretensji do wyczerpania materiału w tym pierwszym szkicu historyczno-bibliograficznym o literaturze Łodzi. Dlatego też wystarczyłoby zupełnie, gdyby dr Stolarzewicz wytknął tylko drogę badań, uwypuklił metodę podejścia do historii usiłowań literackich i literacko-naukowych w Łodzi, [...] gdyby dał choć niekompletny katalog produkcji literackiej w tym okresie [...].

Recenzent wytknął autorowi monografii pominięcie powszechnie znanych w mieście twórców takich jak poeta Zygmunt Robakiewicz, Stefan Gorczyński, Jan Garlikowski, Frenkel, dr Zdzisław Mierzyński, Stefan Gacki, Aleksander Bieliński, Konrad Tom, Mieczysław Jagoszewski, Bolesław Busiakiewicz, Andrzej Nullus oraz Zenon Kosidowski. Autor recenzji zwrócił też uwagę na złą metodę badawczą przyjętą przez L. Stolarzewicza⁶⁰. Podobne argumenty wysuwał wobec wspomnianej pracy Edward Kozikowski, który również został pominięty przez autora monografii⁶¹. Swoją krytyczną opinię o publikacji wyraził znany łódzki literat G. Timofiejew na łamach „Tygodnika Ilustrowanego”, zarzucając L. Stolarzewiczowi oderwanie opisywanego tematu od podłoża dziejowo-społecznego:

[...] Otóż myślę, że piśmiennictwo tak świeże, tak nie ostygłe jeszcze w upałach wielkiego miasta przemysłowo-robotniczego nie może obejść się bez pewnego odczynnika socjologicznego, niezbędnego dla właściwego zrozumienia przedmiotu. W książce Stolarzewicza potykamy się zaraz z brzegu: czemuż to literatura łódzka powstała tak późno, to mając charakter wybitnie negatywny? Autor nie umie dać odpowiedzi, tymczasem gdyby operował metodą socjologicznego ujmowania zjawiska, doszedłby do niechybnego wniosku, że gwałtowny wzrost Łodzi, przypadający akurat na czasy bankructwa pozytywizmu, musiał wywołać niechętną reakcję. [...] Podobnie, nie radzi sobie Stolarzewicz z genezą literatury, związanej pozytywnie z losem wielkiego miasta. Znaczenie ruchu niepodległościowo-robotniczego 1905 r. nie uwydatniono. A przecież okres stał się rezerwuarem nowych idei, przeprowadził do odmiennej literatury [...].

Dalej G. Timofiejew zarzucał autorowi publikacji *Literatura Łodzi w ciągu jej istnienia* brak połączenia kultury literackiej miasta z faktem odzyskania przez Polskę niepodległości.

[...] Oto przykłady świadczące, jak nie umie p. Stolarzewicz poradzić sobie z odpowiednim ujęciem materiału. Stąd książka nie daje absolutnie żadnej syntezy. Jest to raczej zebranie faktów i do tego poczynione dość chaotycznie i ze znacznym bezkrytycyzmem (?) bo emocjonalnie. Wreszcie, niepodobne zauważyć, że autor zgoła bezceremonialnie obrał sobie historię literatury za teren do załatwiania osobistych po-

Kwiaty łódzkie. Antologia poezji o Łodzi, pod red. Z. Skibińskiego i B. Stelmaszczyk-Świontek, Łódź 1982, s. 18.

⁶⁰ „Ilustrowana Republika” z 26 czerwca 1935 r., nr 174, s. 2.

⁶¹ A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11; E. Kozikowski, *Łódź i pióro. Wspomnienia o pisarzach pochodzących z Łodzi bądź z Łodzią związanymi*, Łódź 1972, s. 337.

rachunków. Pisarzy niemiłych mu traktuje wręcz nieprzyjaźnie lub po prostu... nie wymienia [...]”⁶².

Stanisław Czernik w tekście zamieszczonym w „Okolicy Poetów” wspominał m.in. o „niezdyscyplinowanym stylu autora”⁶³. W podobnym tonie wypowiedział się Wiesław Leon Brudziński na łamach „Kultury”⁶⁴.

Zdarzały się głosy doceniające trud L. Stolarzewicza włożony w opracowanie monografii:

[...] „Literatura Łodzi” jest pierwszą w swoim rodzaju próbą zobrazowania życia literacko-naukowego Łodzi. Autor zadał sobie niepomierny trud zebrania materiałów, rozproszonych po całej Polsce, a częstokroć już zaginionych. Często bowiem nakład, leżący kilka lat na składzie, szedł na makulaturę i dziś tylko wzmianki w pismach świadczą o jego niegdyś istnieniu. Rzecz charakterystyczna, że druków łódzkich, zwłaszcza starszych, najmniej posiadają biblioteki łódzkie, które jako instytucje niedawno założone zaopatrzone są w nowe przeważnie wydawnictwa. Dr Stolarzewicz pracą swą dał cenny przyczynek do udziału Łodzi w Polskim życiu kulturalnym. A dodać trzeba, że to nie pierwsze jego dzieło. Pod pseudonimem A. Galiński wydał on już kilka prac historyczno-literackich i powieści. W rządzie więc zasłużonych dla kultury Łodzian i jemu należy się miejsce

piisał na łamach „Orędownika” J. Gładysz-Szczygielski⁶⁵.

Omawiając monografię L. Stolarzewicza, należy jednak podkreślić, że paradoksalnie po upływie kilku dekad pozostaje ona w powszechnym użyciu i jest wielokrotnie wykorzystywana przez badaczy łódzkiej literatury, którzy często określają ją mianem pionierskiej pracy⁶⁶.

Kolejną publikacją, która nie przyniosła L. Stolarzewiczowi przychylnych ocen, była *Antologia 120 poetów. Wiersze na obchody i uroczystości*, wydana w 1938 r. pod pseudonimem Adam Galiński. Pozycja zawierała wybór utworów przydatnych np. podczas szkolnych obchodów świąt państwowych⁶⁷. Podobnie jak w przypadku wcześniejszej monografii wydawcą była Charlotta Seipelt, która zapłaciła autorowi 700 zł. Wkrótce po publikacji okazało się, że naruszyła ona prawa autorskie wielu z cytowanych autorów, którzy masowo zaczęli zgłaszać się po honoraria oraz zapowiadali procesy sądowe. L. Stolarzewicz wobec wizji procesów zwrócił się z prośbą o pomoc do znanego łódzkiego literata, Jana Nepomucena Millera, piastującego

⁶² „Tygodnik Ilustrowany” z 6 sierpnia 1935 r., nr 32, s. 632.

⁶³ „Okolica Poetów” 1937, nr 8/9, s. 39.

⁶⁴ „Kultura” 1938, r. 3, nr 8, s. 5.

⁶⁵ „Orędownik” z 26 sierpnia 1935 r., nr 195, s. 8–9.

⁶⁶ J. Fiszbak, *Mity „ziemi obiecanej” w regionalnej literaturze Łodzi. Między grą wyobraźni, fikcją literacką a historią*, Łódź 2013, s. 60, 243; M. Kucner, *Literatura „ziemi obiecanej”. Twórczość niemieckojęzycznych łodzian w XIX i na początku XX wieku*, Łódź 2014, s. 10, 21, 26, 38, 39.

⁶⁷ J. Załączny, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, pod red. T. Skoczka, Warszawa 2017, s. 332.

w tym czasie stanowisko prezesa Zarządu Oddziału Związku Zawodowego Literatów Polskich w Warszawie. Autor tłumaczył się wówczas nieznaną sobie prawą, a także deklarował przekazanie połowy honorarium na fundusz zapomogowy dla wdów i sierot po zmarłych literatach. W sprawę włączył się m.in. Julian Tuwim, który ostatecznie zatuszował sprawę⁶⁸.

L. Stolarzewicz angażował się w liczne przedsięwzięcia o charakterze społecznym i naukowym na terenie Łodzi. Pisywał do miejscowej prasy artykuły poświęcone dziejom Łodzi⁶⁹. Był autorem kilku prac historycznych, publikowanych na łamach prasy fachowej⁷⁰. Działal w Oddziale Łódzkim Polskiego Towarzystwa Historycznego, gdzie zasiadał w sekcji Polskiego Słownika Biograficznego⁷¹. Współtworzył też ukazujące się w Łodzi „Prace Polonistyczne” – był członkiem redakcji oraz odpowiadał za „dział materiałów”. Na łamach tego czasopisma opublikował łącznie 10 tekstów⁷². Jednym z ważniejszych opracowań był artykuł pt. *Materiały do bibliografii literacko-kulturalnej Łodzi*⁷³. Wygłaszał odczyty na Uniwersytecie Społecznym w Łodzi przy ul. Rzgowskiej 30 poświęcone literaturze polskiej np. *Powieść polska w walce o niepodległość*⁷⁴. Był też prelegentem podczas odbywającej się w 1934 r. Wystawy Przemysłowej, gdzie wygłosił odczyt pt. *Wieś i miasto*⁷⁵.

Omawiając zaangażowanie społeczne L. Stolarzewicza, powinienam odnotować, że był on członkiem powołanego do życia w 1933 r. Towarzystwa Polsko-Estońskiego; w latach 30. był także członkiem Polskiego Towarzystwa Filologicznego⁷⁶.

Jak wspominałam wcześniej, L. Stolarzewicz często współpracował z łódzką rozgłośnią Polskiego Radia. Wygłaszał odczyty w radio w ramach audycji „Na łódzkim horyzoncie”⁷⁷. W latach 30. przygotowywał audycje poświęcone głównie poezji czy miejscowej kulturze⁷⁸. W miarę upływu czasu i nadciągnięcia widma wojny poruszał w swych odczytach także inną (polityczną i patriotyczną) tematykę. W maju 1939 r. wygłosił w radio pogadankę pt. *Przygotowanie gospodarczej obrony państwa*⁷⁹.

⁶⁸ A. Kempa, *W atmosferze...*, s. 11.

⁶⁹ „Ilustrowana Republika” z 1 stycznia 1935 r., nr 1, s. 18-19.

⁷⁰ „Filomata” 1934, t. 57, s. 275.

⁷¹ D. Szlowski, *Nauczyciele łódzcy w okresie międzywojennym*, Łódź 2013, s. 662.

⁷² W. Poturała, „Prace Polonistyczne” (1937-1939) – pismo i środowisko łódzkich polonistów w latach trzydziestych XX wieku, „Polish Biographical Studies” 2019, nr 7, s. 119.

⁷³ C. Gajkowska, *Bibliografia opracowań prasy polskiej do 1939 r.*, Warszawa 2013, s. 101-102.

⁷⁴ „Orędownik” z 18 lutego 1935 r., nr 40, s. 13.

⁷⁵ „Głos Poranny” z 4 kwietnia 1934 r., nr 91, s. 10.

⁷⁶ „Kwartalnik Klasyczny” 1932, r. 6, z. 3-4, s. 126.

⁷⁷ „Głos Poranny” z 14 marca 1934 r., nr 72, s. 10.

⁷⁸ „Express Wieczorny Ilustrowany” z 18 lutego 1934 r., nr 49, s. 4; „Ilustrowana Republika” z 23 listopada 1933 r., nr 326, s. 11.

⁷⁹ „Ilustrowana Republika” z 17 maja 1939 r., nr 135, s. 8.

L. Stolarzewicz jako czynny pedagog brał udział w życiu społeczności nauczycielskiej w Łodzi. W kwietniu 1934 r. podczas wiecu wyborczego wygłosił referat, w którym omówił potrzeby szkolnictwa zawodowego, a także apelował o zwiększenie troski o kulturę⁸⁰. Piastował liczne funkcje w organizacjach grupujących pedagogów; był członkiem Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych, gdzie działał w podsekcji humanistycznej⁸¹. Wchodził w skład powstałego na przełomie lat 1936 i 1937 Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie działał w sekcji społecznej. Współpraca ta nie była jednak długa, gdyż w kwietniu 1937 r. wystąpił z organizacji ze względu na problemy zdrowotne⁸². Był członkiem Stowarzyszenia Dyrektorów Polskich Szkół Prywatnych i Samorządowych⁸³. Łódzkie Towarzystwo Polonistów było kolejną organizacją, z jaką był związany L. Stolarzewicz. W ramach organizowanych przez nie odczytów dla maturzystów wygłosił prelekcję pt. *O ideowych i artystycznych wartościach współczesnej literatury polskiej*⁸⁴. W grudniu 1931 r. był świadkiem podczas procesu w sprawie używania antypolskich podręczników do geografii w Niemieckim Gimnazjum Reformowanym, gdzie niegdyś uczył. Jak twierdził, Polska była w nich nazywana „państwem sezonowym”⁸⁵.

W czasie pobytu w Łodzi mocno angażował się w działalność organizacji piłsudczykowskich. W kwietniu 1934 r. brał udział w obchodach uczczenia matek oraz oddania hołdu matce Józefa Piłsudskiego organizowanych przez koła młodzieżowe PCK. W Gimnazjum Męskim im. Józefa Piłsudskiego przy ul. Sienkiewicza wygłosił wówczas okolicznościową prelekcję⁸⁶. Był członkiem Związku Strzeleckiego oraz wywodzącej się z jego struktur Organizacji Orła Białego, w której pełnił funkcję przewodniczącego Prezydium Zarządu Okręgowego⁸⁷. W styczniu 1931 r. podczas odprawy referentów wychowania obywatelskiego wygłosił referat pt. *Sytuacja międzynarodowa Polski i za-*

⁸⁰ „Ilustrowana Republika” z 30 kwietnia 1934 r., nr 117, s. 3.

⁸¹ D. Szlowski, *Nauczyciele łódzcy...*, s. 618.

⁸² E. Pleszkun-Olejniczakowa, *Kulturalny rozwój Łodzi w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2015, t. 29, s. 15; H. Ruszczakowa, *Z historii Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Łodzi (1937–1939)*, „Prace Polonistyczne” 1975, t. 31, s. 317; D. Szlowski, *Nauczyciele łódzcy...*, s. 658.

⁸³ „Ilustrowana Republika” z 25 maja 1935 r., nr 141, s. 8.

⁸⁴ „Ilustrowana Republika” z 5 marca 1938 r., nr 63, s. 11.

⁸⁵ „Dziennik Łódzki” z 20 grudnia 1931 r., nr 94, s. 1; „Ilustrowana Republika” z 2 czerwca 1933 r., nr 153, s. 8; M. Cygański, *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej w latach 1919–1939*, Łódź 1962, s. 38; M. Iwanicki, *Polityka oświatowa w szkolnictwie niemieckim w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1978, s. 200.

⁸⁶ „Ilustrowana Republika” z 4 kwietnia 1934 r., nr 151, s. 3.

⁸⁷ L.M. Bartelski, *Armia Krajowa*, Warszawa 1990, s. 47; K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987, s. 97.

dania wyptywające z niej dla wychowawców w Związku Strzeleckim⁸⁸. Wygłaszał odczyty w Związku Strzeleckim⁸⁹ i publikował na łamach „Strzelca”⁹⁰. W 1931 r. został przewodniczącym oraz wykładowcą tworzonego wówczas Uniwersytetu Strzeleckiego w Łodzi⁹¹. W styczniu 1931 r. przemawiał podczas otwarcia placówki przy ul. Gdańskiej 45⁹². W lutym 1934 r. wygłosił w Akademickim Oddziale Związku Strzeleckiego odczyt pt. *Nowa konstytucja jako jeden z elementów na drodze uzdrowienia naszego organizmu państwowego*⁹³. W marcu 1932 r. z okazji imienin J. Piłsudskiego wygłosił odczyt w siedzibie YMCA⁹⁴.

W 1937 r. łódzki publicysta był członkiem Komitetu Redakcyjnego publikacji poświęconej osobie Aleksego Rzewskiego, pierwszego prezydenta Łodzi po odzyskaniu niepodległości: *W służbie idei. księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksego Rzewskiego 1902–1937* (Łódź 1938), w której zamieścił tekst pt. *Aleksy Rzewski – rys życia*, a także przygotował bibliografię jego publikacji⁹⁵. Wedle znawców tematu opracowany przez niego tekst miał charakter niemal hagiograficzny⁹⁶.

L. Stolarzewicz był członkiem Polskiej Akademii Literatury⁹⁷. W 1935 r. został odznaczony Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury⁹⁸, co spotkało się z protestami środowiska literackiego, za sprawą domniemyanych przywłaszczeń cennych publikacji z Biblioteki Wileńskiej⁹⁹. Sam zainteresowany, dążąc do oczyszczenia swojej osoby z zarzutów pojawiających się na łamach prasy, powoływał się na uniewinnienie go przez sąd koleżeński „Sokoła”¹⁰⁰.

Żona Ludwika także w czasie pobytu w Łodzi wykazywała aktywność na różnych polach, w których dominowały sprawy związane z zawodem pedagoga. Po przyjeździe do Łodzi uczyła języka polskiego oraz łaciny

⁸⁸ „Ilustrowana Republika” z 15 stycznia 1931 r., nr 15, s. 9.

⁸⁹ „Ilustrowana Republika” z 4 kwietnia 1931 r., nr 93, s. 4.

⁹⁰ „Strzelec” 1932, r. 12, nr 1, s. 3.

⁹¹ „Echo” z 8 listopada 1931 r., nr 306, s. 5.

⁹² „Dziennik Łódzki” z 14 stycznia 1931 r., nr 58, s. 5.

⁹³ „Echo” z 5 lutego 1934 r., nr 34, s. 5.

⁹⁴ „Echo” z 19 marca 1932 r., nr 79, s. 5.

⁹⁵ „Głos Poranny” z 14 maja 1938 r., nr 131, s. 7; „Przegląd Notarialny” 1938, nr 7–8, s. 185; L. Stolarzewicz, *Aleksy Rzewski – rys życia*, [w:] *W służbie idei. Księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksego Rzewskiego 1902–1937*, Łódź 1938, s. 9.

⁹⁶ W. Źródłak, *Nowe fakty o Aleksym Rzewskim. Bohater i celebryta*, „Kronika miasta Łodzi” 2016, nr 2, s. 125.

⁹⁷ J.H. Wiśniewski, *50 lat szkoły...*, s. 7.

⁹⁸ „Monitor Polski” 8 listopada 1935 r., nr 257, s. 2.

⁹⁹ „Lwów i Wilno” z 26 grudnia 1948 r., nr 98; „Robotnik” z 26 listopada 1935 r., nr 6442, s. 3.

¹⁰⁰ „Naprzód” z 27 listopada 1935 r., nr 372, s. 3; „Naprzód” z 5 grudnia 1935 r., nr 383, s. 3.

w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Emilii Sczanieckiej¹⁰¹. Uchodziła za jedną z najlepiej wykształconych nauczycielek w placówce i jedną z najlepszych propagatorek kultury antycznej w Łodzi¹⁰². Pełniła funkcję opiekunki IX Drużyny Harcerskiej im. B. Wołodyjowskiej¹⁰³. Była lubiana przez swoje podopieczne „[...] Wysoka, szczupła i dostojna, w nieodłącznym szalu na ramionach” – wspominała po latach jedna z jej uczennic¹⁰⁴.

Jako nauczycielka działała w organizacjach nauczycielskich, np. w Okręgowej Komisji Dyscyplinarnej dla Okręgu Szkolnego Łódzkiego¹⁰⁵; była członkinią Komisji Stypendialnej Wydziału Oświaty i Kultury przy Zarządzie Miejskim¹⁰⁶. Angażowała się w prace Funduszu Szkolnictwa Polskiego Zagranicą¹⁰⁷. Brała udział w życiu społeczności nauczycielskiej, m.in. w zjazdach¹⁰⁸.

H. Stolarzewiczowa poświęcała sporo uwagi zagadnieniom dydaktycznym. Pisywała teksty dotyczące dydaktyki języka polskiego, które publikowała na łamach „Prac Polonistycznych”¹⁰⁹.

Zajmowała się również przekładami z języka łacińskiego i francuskiego. Przekłady łacińskie publikowała m.in. na łamach „Kwartalnika Klasycznego”¹¹⁰, a w „Przeglądzie Humanistycznym” opublikowała przekłady poezji symbolisty Henriego de Régnera¹¹¹. Razem z mężem prowadziła też audycje na falach łódzkiej rozgłośni Polskiego Radia¹¹².

W 1929 r. H. Stolarzewiczowa, posługując się pseudonimem Halina Stawska, wydała tomik poezji pt. *Z dni troski i ciszy* (nakładem warszawskiego wydawnictwa Hoesick). W czerwcu tego samego roku recenzent „Głosu Polski” tak ocenił jej twórczość:

¹⁰¹ „Dziennik Łódzki” z 25 lutego 1932 r., nr 56, s. 8.

¹⁰² E. Witkowska-Urban, *Nauczyciele łódzkich szkół średnich ogólnokształcących jako współtwórcy nauki i kultury polskiej oraz reformatorzy oświaty (1918–1939)*, [w:] *Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi*, pod red. S. Gali, Łódź 1998, s. 120.

¹⁰³ „Młodzieńczy Lot” listopad–grudzień 1931, nr 12, s. 15.

¹⁰⁴ H. Świda-Ziemia, *Urwany lot: pokolenie inteligenckiej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiątek z lat 1945–1948*, Łódź 2003, s. 217.

¹⁰⁵ D. Szlowski, *Nauczyciele łódzcy...*, s. 321.

¹⁰⁶ „Echo” z 5 listopada 1936 r., nr 308, s. 1.

¹⁰⁷ „Ilustrowana Republika” z 26 stycznia 1934 r., nr 25, s. 11.

¹⁰⁸ *Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. J. Kochanowskiego w Krakowie 8 i 9 czerwca 1930 r.*, Kraków 1931, s. 488.

¹⁰⁹ H. Stolarzewiczowa, *Spojrzenie na wartości ogólnoludzkie „Nieboskiej komedii” z punktu widzenia młodzieży klasy ósmej*, „Prace Polonistyczne” 1937, t. 1, s. 332–340; *taż*, *Z rozważań o lotnictwie i lotniku na lekcjach języka polskiego w kl. III gimnazjum*, „Prace Polonistyczne” 1939, t. 3, s. 421–428; W. Sawrycki, *Wiedza o literaturze w szkolnej refleksji polonistycznej w latach 1869–1939*, Toruń 1993, s. 114.

¹¹⁰ „Eos” 1973, t. 61–63, s. 249; „Kwartalnik Klasyczny” 1930, t. 4, z. 1–2, s. 127–128.

¹¹¹ „Przegląd Humanistyczny” 1930, r. 5, z. 2, s. 120.

¹¹² „Ilustrowana Republika” z 23 listopada 1933 r., nr 326, s. 11.

[...] Za serce chwytający sentyment dla dziecka. Stosunek do dzieci przepuszczony przez filtr subtelnej duszy poetki [...] Rzadko wykracza poetka poza prostotę. Wiersze jej są pełne treści, o którą bardziej dba niż o formę, jakkolwiek forma nieraz wyszukana, a zawsze zgrabna. To przeważnie bajki – szczególnie piękne i wzruszające są bajeczki. Zasadniczą cechą tomiku wierszy p. Stawarskiej to ton tkliwy, miękki, kontakt z duszyczką maleństwa i całej przyrody¹¹³.

Inni recenzenci podkreślali schematyczność zaprezentowanej w tomiku poezji. Na łamach „Świata Kobięcego” recenzent Włodzimierz Lewik pisał: „[...] Do kręgu modnych dziś «macierzyńskich» wierszy dołącza się też Stawarska. Wiersze te zgrabne i miłe w formie, lekkie w treści grzeszą jednakże zbyt już konwencjonalnym szablonem. Nie umiała autorka uniknąć nużącej jednostajności [...]”. Recenzent zauważał jednak, że mimo wspomnianych zarzutów tomik miał zapisać się w młodopolskiej twórczości¹¹⁴.

Omawiając twórczość literacką H. Stolarzewiczowej, warto wspomnieć, że w opracowanej przez męża monografii literackiej Łodzi zamieściła opowiadanie pt. *Przedwiośnie w Parku ks. Poniatowskiego*¹¹⁵.

Nie obca jej była pomoc słabszym i poszkodowanym, współpracowała bowiem z Polskim Czerwonym Krzyżem¹¹⁶.

Wybuch II wojny światowej przyniósł tragiczne zmiany w położeniu rodziny Stolarzewiczów. Ludwik angażował się w działalność konspiracyjną. W 1939 r. był członkiem Organizacji Orła Białego. W październiku 1939 r. po aresztowaniu Aleksego Rzewskiego przejął kierownictwo nad organizacją¹¹⁷. W grudniu tego roku znalazł się w więzieniu na Radogoszczu, a następnie został wysiedlony do Krosna, gdzie angażował się w tajne nauczanie; był także kierownikiem tzw. Kursów Przygotowawczych (1 IX 1940 – 1 IX 1942) oraz Publicznej Szkoły Zawodowej (1 IX 1942 – 1 IX 1944)¹¹⁸.

W czasie II wojny światowej Stolarzewiczowie stracili księgozbiór liczący ok. 5000 tomów, obejmujący głównie pozycje z literatury polskiej¹¹⁹.

¹¹³ „Głos Polski” z 16 czerwca 1929 r., nr 163, s. 9.

¹¹⁴ „Świat Kobięcy” 1929, nr 13, s. 36.

¹¹⁵ L. Stolarzewicz, *Literatura Łodzi w ciągu jej istnienia. Szkic literacki i antologia*, Łódź 1935, s. 141.

¹¹⁶ „Echo” z 7 czerwca 1934 r., nr 153, s. 5.

¹¹⁷ K. Komorowski, *Operacja „Burza” i Powstanie Warszawskie 1944*, Warszawa 2004, s. 415.

¹¹⁸ J. Chrobaczyński, *Tajne nauczanie na Podkarpaciu 1939–1945*, Rzeszów 1987, s. 57; Ł. Grzywca-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971, s. 166; J. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła...*, s. 190.

¹¹⁹ B. Bienkowska, U. Paszkiewicz, J. Szymański, *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939–1945 (bez ziem wschodnich)*, Warszawa 2000, s. 184; K. Estreicher, *Cultural losses of Poland during the German occupation 1939–1944 with original documents of the looting*, Kraków 2003, s. 210; *Ziemie Zachodnie – październik 1942 – czerwiec 1944: Raporty Sekcji Zachodniej Delegatury Rządu na Kraj o sytuacji ludności polskiej i polityce okupanta niemieckiego*, opr. M. Adamczyka, J. Gmitruka, W. Ważniewskiego, Warszawa 2004, s. 346.

Po zakończeniu wojennej gehenny oboje małżonkowie powrócili do zajęć sprzed 1939 r., a więc do przekazywania wiedzy młodym pokoleniom oraz pracy naukowej. Jeszcze w 1945 r. Ludwik został dyrektorem gimnazjum i liceum w Krośnie, jednak zbyt długo nie zajmował tej posady, bowiem w tym samym roku został dyrektorem Liceum Spółdzielczego w Cieszynie, a następnie dyrektorem tamtejszego Technikum Budowy Maszyn Włókienniczych¹²⁰.

Pobyty małżeństwa na południu Polski nie trwał długo. W 1947 r. powrócili do miasta nad rzeką Łódką i oboje podjęli pracę jako nauczyciele. Wiadomo, że w 1951 r. Ludwik uczył w Państwowym Liceum Ekonomicznym w Łodzi¹²¹, a swój czas poświęcał także na inne dziedziny. Nadal publikował prace poświęcone dydaktyce języka polskiego¹²². W latach 1946–1959 pod pseudonimem Karol Kieniewicz wydawał serię „Polska współczesna”, w ramach której ukazało się 10 numerów¹²³. Helena Stolarzewiczowa po powrocie do Łodzi kontynuowała pracę w gimnazjum im. E. Szczanieckiej i pracowała tam do momentu przejścia na emeryturę w 1953 r.¹²⁴

W 1956 r. L. Stolarzewicz również przeszedł na emeryturę i małżonkowie osiedli w rodzinnym Krakowie. Zmarł w wieku 70 lat w 1960 r. i spoczął na Cmentarzu Rakowickim. Za swoją bogatą działalność w 1949 r. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. Helena przeżyła męża i zmarła w wieku 79 lat w 1974 r.¹²⁵

Ludwik i Helena Stolarzewiczowie należeli do osób, które aktywnie przez całe życie działali na wielu polach. Oboje pracowali zawodowo jako nauczyciele szkół średnich i to było podstawą ich utrzymania. Ale praca nauczycielska była tylko małym fragmentem ich wielorakiej działalności. Stolarzewiczowie udzielali się w licznych stowarzyszeniach i organizacjach, a przeszli do historii przede wszystkim dzięki licznym publikacjom, które reprezentowały szerokie spektrum ich zainteresowań. Prace z zakresu dydaktyki, bibliografii, historii, kulturoznawstwa i etnografii, tłumaczenia literatury łacińskiej i francuskiej, utwory poetyckie, dramatyczne i in. Większą aktywność na polu wydawniczym przejawiał niewątpliwie Ludwik, chociaż zarówno jego prace, jak i jego osoba, były rozmaicie przyjmowane przez współczesnych, budząc niekiedy wiele kontrowersji. Jak się wydaje, jego dokonania wytrzymały jednak próbę czasu i dziś prace literaturoznawcze

¹²⁰ J. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła...*, s. 190.

¹²¹ APŁ, Państwowe Liceum Ekonomiczne w Łodzi, sygn. 1385.

¹²² L. Stolarzewicz, *O języku polskim w liceum zawodowym*, „Polonistyka” 1948, r. 1, nr 3, s. 40–41.

¹²³ J. Dunin, *Moja Łódź...*, s. 88.

¹²⁴ Z. Danek, *Łódzkie przekłady...*, s. 41–42.

¹²⁵ „Dziennik Łódzki” z 30 kwietnia 1974 r., nr 101, s. 4; Z. Danek, *Łódzkie przekłady...*, s. 42.

Stolarzewicza dotyczące literatury łódzkiej są uważane za pionierskie, a on sam uchodzi za wybitnego humanistę¹²⁶.

Wielu spośród przedstawicieli przedwojennej łódzkiej inteligencji popadło w zapomnienie. Wśród takich postaci jest niewątpliwie małżeństwo Heleny i Ludwika Stolarzewiczów, którzy przez wiele lat związani byli z miastem i swoją pracą – głównie na niwie pedagogicznej, ale również literackiej i literaturoznawczej – silnie wpisali się w tradycje naukowe ówczesnej Łodzi. Pomimo że dziś nieco zapomniani, w powszechnym użyciu pozostaje chociażby antologia literatury łódzkiej opracowana przez Ludwika Stolarzewicza tj. *Literatura Łodzi w ciągu jej istnienia. Szkic literacki i antologia* (Łódź 1935).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi

Państwowe Liceum Ekonomiczne w Łodzi sygn. 1385

Źródła drukowane

„Monitor Polski” 8 listopada 1935, nr 257.

Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. J. Kochanowskiego w Krakowie 8 i 9 czerwca 1930 r., Kraków 1931.

Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chełmnie za rok szkolny 1918/1919 oraz 1919/1920, 1920/1921, 1921/1922, 1922/1923, 1923/1924, 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927, 1927/1928, 1928/1929, Chełmno 1929.

Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1916, Kraków 1916.

Sprawozdanie kierownika C.K. Filii Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1916/1917, Kraków 1917.

Opracowania

Bartelski L.M., *Armia Krajowa*, Warszawa 1990.

Bibliografia Biblijofilstwa i bibliografii polskiej, T. IV za lata 1921–1922, zestawił W.T. Wisłocki, Kraków 1924.

Bibliografia. Poradnik metodyki bibliograficznej dla autorów bibliografii specjalnych, praca zbiorowa pod red. H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowskiego i H. Sawoniaka, Warszawa 1960.

Bieńkowska B., Paszkiewicz U., Szymański J., *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939–1945 (bez ziem wschodnich)*, Warszawa 2000.

Bizan M., *Kołowrotek wspomnień*, „Ziemia Michałowska” 2010, nr 4, s. 14.

¹²⁶ Opinię o Ludwiku Stolarzewiczu jako wybitnym humaniście wyraża uznany polonista i bibliograf – prof. dr Jerzy Starnawski, por. tenże, *Pokolenie wielkich humanistów polskich*, „Analecta” 1993, s. 9. Zob. także P. Grzegorzczak, *Twórcy i badacze...*, s. 217–218; K.T. Witzczak, *Stolarzewicz Ludwik...*, s. 362–363.

- Błażejowski T., *Z dziejów łódzkiego środowiska pisarskiego*, „Odgłosy” z 4 stycznia 1981 r., nr 1, s. 8.
- Buczec K., „Nie tżawe wspomnienia dawnych bojów, ale realna nauka z przeszłości”. O świętowaniu rocznicy niepodległości w szkołach II Rzeczypospolitej refleksji kilka, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2018, r. 63, nr 4.
- Chrobaczyński J., *Tajne nauczanie na Podkarpaciu 1939–1945*, Rzeszów 1987.
- Cygański M., *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej w latach 1919–1939*, Łódź 1962.
- Czechowski M., *Zapoznany poeta*, „Odgłosy” z 22 kwietnia 1979 r., nr 16.
- Danek Z., *Łódzkie przekłady poematu Lukrecjusza „De rerum natura”*, [w:] *Collectanea Philologica VII. Tradycje filologii klasycznej w regionie łódzkim*, pod red. J. Czerwińskiej, Z. Danka, J. Rybowskiej, Łódź 2003, s. 37–62.
- Danek Z., Witczak K.T., *Stolarzewiczowa Helena (1895–1974)*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 5, pod red. J. Starnawskiego, Łódź 2002, s. 283–284.
- Dębski J., *Sędziowie polscy więźniowie w KL-Auschwitz*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2017, Dodatek do nr 3.
- Dunin J., *Moja Łódź pełna książek – o kulturze książki ze źródeł i wspomnień*, Łódź 2002.
- Estreicher K., *Cultural losses of Poland during the German occupation 1939–1944 with original documents of the looting*, Kraków 2003.
- Eustachiewicz L., *Między współczesnością a historią*, Warszawa 1973.
- Fiszbak J., *Miejsca bez pamięci. Wpływ zakłóceń transmisji międzypokoleniowej na wiedzę o przeszłości Łodzi (rekonesans badawczy)*, Łódź 2017.
- Fiszbak J., *Mity „ziemi obiecanej” w regionalnej literaturze Łodzi. Między grą wyobraźni, fikcją literacką a historią*, Łódź 2013.
- Frejdlch K., *Wziąć zadek w garść*, „Odgłosy” z 29 maja 1977 r., nr 22, s. 2.
- Gajkowska C., *Bibliografia opracowań prasy polskiej do 1939 r.*, Warszawa 2013.
- Górski R., Krzyżanowski J., *Ludność dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, Poznań 1973.
- Grzegorzczak P., *Aleksander Semkowicz (1885–1954)*, „Pamiętnik Literacki” 1962, t. 53, s. 104.
- Grzegorzczak P., *Twórcy i badacze kultury zmarli w latach 1956–1967*, cz. 1, Warszawa 1986.
- Grzywca-Świtalski Ł., *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971.
- Hein-Kirchner H., *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Warszawa 2008.
- Idea i czyn Józefa Piłsudskiego*, pod red. W. Sieroszewskiego, Warszawa 1934.
- Iwanicki M., *Polityka oświatowa w szkolnictwie niemieckim w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1978.
- Jankowski E., *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w. – 1970*, Warszawa 1995.
- Jasińska-Wojtkowska M., *Horyzonty literackiego sacrum*, Lublin 2003.
- Jazdon A., *Wielkopolskie serie wydawnicze do 1945 roku*, Poznań 1997.
- Józef Piłsudski. Przyczynek bibliograficzny*, opr. F. Sedlaczek, Lwów 1935.
- Kaltenbergh L., *Ułamki stłuczonego lustra: dzieciństwo na Kresach, tamten Lwów*, Warszawa 1991.
- Kasprzycki R., *Rozczarowania i animozje polskich kombatantów w latach 30. XX wieku*, „Studia Historyczne” 2017, r. 60, z. 4, s. 47–63.
- Kaszuba E., *Rocznice historyczne – symbole wspólnoty Drugiej Rzeczypospolitej w przekazie Polskiego Radia 1926–1939*, [w:] *Metamorfozy społeczne*, t. 4: *Kultura i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, pod red. W. Mędrzeckiego i A. Zawiszewskiej, Warszawa 2012.
- Kaszuba E., *System propagandy państwowej obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1939*, Warszawa 2004.
- Kaszubina W., *Specyfika początków czasopiśmiennictwa polskiego w Łodzi (1863–1914)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1969, t. 8, nr 1, s. 42–50.
- Kempa A., *W atmosferze skandalu*, „Odgłosy” z 3 listopada 1991 r., nr 24, s. 11.

- Kłak T., *Stolik Tadeusza Peipera" o strategiach awangardy*, Kraków 1993.
- Kłak T., *Uczeń i mistrz. O listach Jana Szczepańskiego do Juliana Przybosa*, [w:] *Przestrzenie kultury i literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Krystynie Heskowej-Kwaśniewicz na pięćdziesięciolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, pod red. E. Gondek, I. Sochy i współudz. B. Pytlos, Katowice 2012.
- Komorowski K., *Operacja „Burza” i Powstanie Warszawskie 1944*, Warszawa 2004.
- Kon P., *Przekłady mickiewiczowskie w literaturze hebrajskiej i żydowskiej. Mickiewicz w języku karaimskim*, Wilno 1927.
- Kotlarz P., *Teatr szkolny w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Koncepcje, działalność, znaczenie*, Gdańsk 2018.
- Kozikowski E., *Łódź i pióro. Wspomnienia o pisarzach pochodzących z Łodzi bądź z Łodzią związanych*, Łódź 1972.
- Kozikowski E., *Od Prusa do Gojawiczyńskiej*, Warszawa 1969.
- Krajewska A.M., *Niepodległościowe legendy w międzywojennej literaturze młodzieżowej*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 8–9.
- Krakowiak J., *Od Fiszera do „Pegaza”. 123 lata łódzkiej księgarni. Księgarnie łódzkie okresu międzywojennego*, Łódź 2005.
- Krawczyk A., *Książka ponad podziałami*, Warszawa 2007.
- Księga adresowa miasta Łodzi i woj. łódzkiego z informatorem miasta stołecznego Warszawy, woj. krakowskiego, woj. kieleckiego, woj. łwowskiego, woj. poznańskiego, woj. pomorskiego z miastem Gdynią i woj. śląskim rocznik 1937/1939*, cz. 3, Łódź 1937.
- Kucner M., *Literatura „ziemi obiecanej”. Twórczość niemieckojęzycznych łodzian w XIX i na początku XX wieku*, Łódź 2014.
- Ladorucki J., *Wzniosłe, piękne i polskie – o poszukiwaniach stylu narodowego w masowych wydaniach tomików poezji w II RP*, „Kultura Popularna” 2016, t. 47, nr 1, s. 114–131.
- Lechicki C., *Polskie czasopisma katolickie w latach 1833–1914*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983, t. 22, z. 1, s. 20–42.
- Lichocka H., *Ignacy Mościcki – badacz praktycystyczny*, „Analecta” 2009, r. 9, s. 145–190.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938.
- Maj E., *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010.
- O tradycjach literackich i kulturalnych w Łodzi*, „Odgłosy” z 1 października 1967 r., nr 39, s. 2–3.
- Ożóg B., *Mój autentyzm*, Kraków 1975.
- Paczkowski A., *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980.
- Pleszkun-Olejniczakowa E., *Kulturalny rozwój Łodzi w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2015, t. 29, s. 7–24.
- Pleszkun-Olejniczakowa E., Szklarek K., *Radio Łódź – od 1930 roku po dziś. Między tradycją a współczesnością*, „Kronika miasta Łodzi” 2016, nr 3, s. 57–67.
- Pluta-Czachowski M., *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987.
- Poturała W., *„Prace Polonistyczne” (1937–1939) – pismo i środowisko łódzkich polonistów w latach trzydziestych XX wieku*, „Polish Biographical Studies” 2019, nr 7, s. 115–129.
- Przychodniak Z., *Jak powstała Korbutowa bibliografia Adama Mickiewicza?*, „Biblioteka” 2017, t. 18, s. 181–204.
- Ruszcakowa H., *Z historii Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Łodzi (1937–1939)*, „Prace Polonistyczne” 1975, t. 31, s. 313–323.
- Rzadkowska M., *Obecność spółdzielni wydawniczej „Czytelnik” w Łodzi (styczeń–lipiec 1945)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum” 2014, t. 19, nr 2, s. 61–80.
- Rzadkowska M., *Wydawcy książek w Łodzi w latach 1945–1956*, Łódź 2013.
- Sawrycki W., *Wiedza o literaturze w szkolnej refleksji polonistycznej w latach 1869–1939*, Toruń 1993.

- Semkowicz A., „Bibliografia Mickiewiczowska” L. Stolarzewicz, Wilno 1924 [recenzja], „Pamiętnik Literacki” 1924/1925, t. 21, z. 1–4, s. 461–474.
- Sierżęga P., *Z dziejów czasopiśmiennictwa okresu międzywojennego*. „Ateneum Wileńskie” 1923–1939, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 2020, t. 23, z. 3, s. 58–76.
- Skwarczyńska S., *W kręgu wielkich romantyków polskich*, Łódź 1966.
- Skwarczyńska S., *W orbicie literatury, teatru, kultury naukowej*, Warszawa 1985.
- Skwarczyński Z., *O pomnik Reymonta?*, „Odgłosy” z 26 lutego 1967 r., nr 8, s. 6.
- Sławińska-Zakościelna E., *Gimnazjum Elizy Orzeszkowej w Wilnie 1915–1939*, Londyn 1987.
- Sordylowa B., *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2: *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 3, Poznań 2001.
- Starnawski J., *Pokolenie wielkich humanistów polskich*, „Analecta” 1993, t. 2, nr 2, s. 7–28.
- Starnawski J., *W świecie olbrzymów. Studia o twórczości i recepcji czterech wielkich romantyków*, Przemysł 1998.
- Stefanowski Z., Tazbir J., *Życiorysy historyczne, literatura i legenda*, Warszawa 1989.
- Stelmaszczyk-Świontek B., *Wstęp*, [w:] *Kwiaty łódzkie. Antologia poezji o Łodzi*, pod red. Z. Skibińskiego i B. Stelmaszczyk-Świontek, Łódź 1982.
- Stolarzewicz L., *Aleksy Rzewski – rys życia*, [w:] *W służbie idei. Księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksy Rzewskiego 1902–1937*, Łódź 1938.
- Stolarzewicz L., *Chełmno*, Chełmno 1921.
- Stolarzewicz L., *Gniazdo Wileńskiego Sokolstwa 8–9 czerwca 1924 r.*, „Przegląd Bibliograficzny” 1924, nr 14, s. 237.
- Stolarzewicz L., *Literatura Łodzi w ciągu jej istnienia. Szkic literacki i antologia*, Łódź 1935.
- Stolarzewicz L., *O języku polskim w liceum zawodowym*, „Polonistyka” 1948, r. 1, nr 3, s. 40–41.
- Stolarzewicz L., *Spis czasopism kościelnych (religijnych i teologicznych)*, „Kwartalnik Teologiczny” 1924, nr 3, s. 547–557.
- Stolarzewiczowa H., *Spojrzenie na wartości ogólnoludzkie „Nieboskiej komedii” z punktu widzenia młodzieży klasy ósmej*, „Prace Polonistyczne” 1937, t. 1, s. 332–340.
- Stolarzewiczowa H., *Z rozważań o lotnictwie i lotniku na lekcjach języka polskiego w kl. III gimnazjum*, „Prace Polonistyczne” 1939, t. 3, s. 421–428.
- Sudolski Z., *Korespondencja Zygmunta Krasińskiego. Studium monograficzne*, Warszawa 1968.
- Świda-Ziemia H., *Urwany lot: pokolenie inteligenckiej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945–1948*, Łódź 2003.
- Szczuka M., *Czasopisma społeczno-kulturalne Łodzi międzywojennej (1918–1939)*, Łódź 1983.
- Szlawski D., *Nauczyciele łódzcy w okresie międzywojennym*, Łódź 2013.
- Ulewicz T., *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w UJ. Zarys monograficzny*, Kraków 1966.
- Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1935.
- Wąsowicz J., *Kazanie biskupa Wojciecha Okoniewskiego podczas obchodów Święta Morza w Gdyni 29 VI 1935 r.*, „Zeszyty Gdynińskie” nr 7, pod red. M. Gawrona i H. Głogowskiej, Gdynia 2012.
- Wiśniewski J.H., *50 lat Szkoły Włókienniczej*, „Odgłosy” z 14 grudnia 1969 r., nr 50.
- Witczak K.T., *Stolarzewicz Ludwik (1891–1960)*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 3, pod red. J. Starnawskiego, Łódź 2000, s. 362–364.
- Witkowska-Urban E., *Nauczyciele łódzkich szkół średnich ogólnokształcących jako współtwórcy nauki i kultury polskiej oraz reformatorzy oświaty (1918–1939)*, [w:] *Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi*, pod red. S. Gali, Łódź 1998, s. 109–121.
- Wójcik M., *Stolarzewicz Ludwik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, pod red. A. Romanowskiego, z. 180, Kraków 2006.
- Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biograficzny*, t. 8, Ste–V, pod red. J. Czachowskiej i A. Szałagan, Warszawa 2003.

- Zając J., *Czasopiśmiennictwo kościelnej prowincji wileńskiej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019.
- Załęczny J., *Od dowódcy legionów po budowniczego państwa polskiego – opracowania naukowe* (W. Sieroszewski, Józef Piłsudski, Lwów 1938), „Niepodległość i Pamięć” 2017, t. 24, z. 3, s. 389–400.
- Załęczny J., *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, pod red. T. Skoczka, Warszawa 2017.
- Ziemie Zachodnie – październik 1942 – czerwiec 1944: Raporty Sekcji Zachodniej Delegatury Rządu na Kraj o sytuacji ludności polskiej i polityce okupanta niemieckiego*, opr. M. Adamczyka, J. Gmitruka, W. Ważniewskiego, Warszawa 2004.
- Ziółkowski A., *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923–1926: (studium historyczno-teologiczne)*, „Studia Teologiczne” 1986, t. 4, s. 133–164.
- Żródłak W., *Nowe fakty o Aleksym Rzewskim. Bohater i celebryta*, „Kronika miasta Łodzi” 2016, nr 2, s. 125–132.
- Żurawski J.A., *Józef Piłsudski w bibliofilstwie*, [w:] Józef Piłsudski. Niepodległość. Dziedzictwo. Pamięć, pod red. T. Skoczka i J. Załęczny, Warszawa 2019.

Prasa

- „Dziennik Bydgoski” z 14 lipca 1935 r., nr 160.
- „Dziennik Łódzki” z 14 stycznia 1931 r., nr 58; z 20 grudnia 1931 r., nr 94; z 25 lutego 1932 r., nr 56; z 30 kwietnia 1974 r., nr 101.
- „Dziennik Wileński”.
- „Echo” z 8 listopada 1931 r., nr 306; z 19 marca 1932 r., nr 79; z 5 lutego 1934 r., nr 34; z 7 czerwca 1934 r., nr 153; z 5 listopada 1936 r., nr 308.
- „Eos” 1973, t. 61–63.
- „Express Wieczorny Ilustrowany” z 27 czerwca 1929 r., nr 177; z 18 lutego 1934 r., nr 49.
- „Filomata” 1934, t. 57.
- „Głos Polski” z 16 czerwca 1929 r., nr 163.
- „Głos Poranny” z 14 marca 1934 r., nr 72; z 4 kwietnia 1934 r., nr 91; z 14 maja 1938 r., nr 131.
- „Głos Wielkopolanek” z 5 czerwca 1921 r., nr 23.
- „Gość Niedzielny” z 1921, r. 35, nr 44.
- „Gwiazda” z 5 czerwca 1921 r., nr 23.
- „Ilustrowana Republika” z 15 stycznia 1931 r., nr 15; z 4 kwietnia 1931 r., nr 93; z 2 czerwca 1933 r., nr 153; z 23 listopada 1933 r., nr 326; z 26 stycznia 1934 r., nr 25; z 4 kwietnia 1934 r., nr 151; z 30 kwietnia 1934 r., nr 117; z 1 stycznia 1935 r., nr 1; z 25 maja 1935 r., nr 141; z 26 czerwca 1935 r., nr 174; z 5 marca 1938 r., nr 63; z 17 maja 1939 r., nr 135.
- „Kresy” 1923, nr 3.
- „Kultura” 1938, r. 3, nr 8; 1938, nr 15.
- „Kultura Łodzi” 1938, nr 1; 1938, nr 2–3; 1938, nr 4.
- „Kwartalnik Klasyczny” 1930, t. 4, z. 1–2; 1932, r. 6, z. 3–4.
- „Kwartalnik Teologiczny” z 1924 r., nr 3.
- „Lwów i Wilno” z 26 grudnia 1948 r., nr 98.
- „Mamy Głos” z 1929 r., nr 2, bez daty dziennej.
- „Młodzieńczy Lot” listopad–grudzień 1931, nr 12.
- „Myśl Narodowa” 1925, r. 5, nr 45.
- „Naprzód” z 27 listopada 1935 r., nr 372; z 5 grudnia 1935 r., nr 383.
- „Okolica Poetów” 1937, nr 8/9.
- „Orędownik” z 18 lutego 1935 r., nr 40; z 26 sierpnia 1935 r., nr 195.
- „Orli lot”, 1922, nr 1; 1 lipca 1920, nr 5.
- „Orli Lot” z 1922 r., nr 1, bez daty dziennej.

- „Praca” z 24 stycznia 1921 r., nr 23.
„Praca” z 5 czerwca 1921 r., nr 23.
„Przegląd Humanistyczny” 1930, r. 5, z. 2.
„Przegląd Notarialny” 1938, nr 7-8.
„Przegląd Pedagogiczny” z 1921, r. 40, z. 1.
„Przegląd Wileński” z 14 lutego 1925 r., nr 3.
„Przegląd Wydawnictw Książnicy-Atlasu” z listopada 1924 r., nr 9.
„Robotnik” z 26 listopada 1935 r., nr 6442.
„Strzelec” 1932, r. 12, nr 1.
„Świat Kobiety” 1929, nr 13.
„Tygodnik Ilustrowany” z 6 sierpnia 1935 r., nr 32.

Aneta Stawiszyńska

Życie i działalność Ludwika i Heleny Stolarzewiczów na tle życia literackiego i naukowego Łodzi w okresie międzywojennym

Streszczenie

Helena i Ludwik Stolarzewiczowie wpisali się niewątpliwie silnie w kulturę naukową Łodzi okresu międzywojennego. Ich działalność na wielu polach zarówno typowo naukowych, jak i społecznych sprawiła, że należeli do najbardziej rozpoznawalnych postaci łódzkiego środowiska humanistów. Prace Stolarzewiczów poświęcone głównie kwestiom literatury spotykały się jednak ze zróżnicowaną oceną – dotyczyło to zwłaszcza poczynań Ludwika. Po latach obydwójce pozostają postaciami nieco zapomnianymi. Przybliżenie dziejów życia i pracy naukowej małżeństwa Stolarzewiczów jest jednak ważnym krokiem do zrozumienia ogółu kultury ówczesnej Łodzi. Istotnym źródłem do poznania dziejów dwojga badaczy jest prasa łódzka tamtych lat, na łamach której często znajdujemy informacje o ich działalności. Wielu cennych informacji dostarczają też publikowane przez nich prace, a także wspomnienia innych literatów łódzkich opisywanej epoki.

Słowa kluczowe: Ludwik Stolarzewicz, Helena Stolarzewiczowa, kultura w Łodzi, lata 20. XX w., lata 30. XX w.

Aneta Stawiszyńska

Life and work of Ludwik and Helena Stolarzewicz in the literary and academic circles in inter-war Łódź

Abstract

Helena and Ludwik Stolarzewicz undoubtedly played an important role in the scientific and cultural life of Łódź in the inter-war period. They were active in many fields – both academic and social – which placed them among the most recognizable figures in the humanist circles in Łódź. The works of the Stolarzewicz were mainly devoted to literature, but they received

mixed reviews – which was particularly true in the case of Ludwik. Nowadays, they have become somewhat forgotten. Describing the life and scientific work of the Stolarzewiczs is nonetheless a major step towards an understanding of the overall culture of Łódź back then. Press articles published in Łódź, which often described the activities of the two scholars, are among the most important sources allowing one to learn their history. Their own published works also provide much valuable information, as do the memoirs of the Łódź writers from the described period.

Key words: Ludwik Stolarzewicz, Helena Stolarzewicz, culture in Łódź, 1920s, 1930s